

Гяур-Баха упоминаются поэтом в анализируемых стихотворениях.

Шестое место среди выписанных онимов занимают урбанонимы (4,5%). Чаще других Короткевичем упоминается *вуліца Касманаўтаў* (5) – «самая любая вуліца з усіх, што есць на зямлі» [4, 372].

Космонимы и астрономы, инсулонимы, зоонимы, геортонимы, порейонимы, эргонимы не имеют высокой частотности и представлены такими онимами, как *Зямля, Месяц, Марс, Млечны Шлях, Андромеда, Стажары, Альдэбаран, Лесбас, Першамай, чэшская фірма «Лігатон»*.

В стихотворениях Короткевича есть и то, что должно лежать в основе нынешней идеологии. У белорусов есть своя, Богом данная, земля, «дзе вечную песню пяе Белавежа», «дзе Неман на захадзе помніць варожую кроў, дзе на ўзвышшах Наваградскіх дрэмлюць суровыя вежы і вішневыя хаты глядзяцца ў шырокі Дняпро». Другой у нас нет и не будет. Поэтому ее надо беречь.

На фоне собственных имен бросается в глаза довольно частое употребление слов *Беларусь* (26), *Радзіма* (15), *Белая Русь* (3), *Айчына* (2).

Беларусь мая, сонца
Дарагая і родная маці! [4, 29]
Беларусь мая, ты адзіная,
Перад кім на каленях стаю [4, 232].

Заключение. Таким образом, ономастическая лексика - заметное, стилистически и семантически маркированное средство, «проекция жизни, прошедшая через призму авторского творчества» [5,58]. Онимы связаны с замыслами писателя, с идейно-тематическим содержанием произведения, с писательской манерой, с мировоззрением художника слова, а наблюдение за системой собственных имен любого литературного произведения «позволяет познавать онимическую лексику не только в лингвистическом плане, но и в тесной связи с литературоведческими дисциплинами на широком филологическом фоне, с опорой на различные философские, идейно-эстетические и культурологические концепции» [6, 7].

Список литературы

1. Калинин, В.М. Поэтика онима / В.М. Калинин. – Донецк: Издательство донецкого государственного университета, 1999. – 408 с.
2. Фонякова, О.И. Имя собственное в художественном тексте / О.И. Фонякова. – Л.: Издательство ЛГУ, 1990. – 103 с.
3. Шур, В.В. Онім у мастацкім тэксце: манаграфія / В.В. Шур. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2006. – 216 с.
4. Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т.1. Вершы, паэмы / У. Караткевіч. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1987. – 431 с.
5. Суперанская, А.В. Структура имени собственного / А.В.Суперанская. – М.:Наука,1969. – 220 с.
6. Рогалев, А.Ф. Имя и образ: Художественная функция имен собственных в литературных произведениях и сказках / А.Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2007. – 224 с.

ЖАНЧЫНА Ў КАНТЭКСЦЕ МЕМУАРНАЙ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ XVII СТ.

В.У. Таранеўскі
Віцебск, УА “ВДУ імя П.М. Маішэрава”

Як ні парадаксальна, але старажытная беларуская літаратура не стварыла ідэальнага ўяўлення пра жанчыну, таму нашыя жанчыны маюць поўнае права

скардзіцца на няўвагу да іх даўнейшых кніжнікаў, і асабліва жанчыны са звычайнага сялянскага соцыума. Выключэнне – агіяграфія, найперш Еўфрасіння Полацкая, але гэта святашануемая жанчына старажытнай Беларусі, якая першай была ўключана ў “Книгу ... глаголемая о Российских святых, где в коем граде, или области, или монастыре, или в пустыни поживе и чудеса сотвори, всякого чина святых” (Чэціці Мінеі мітрапаліта Макарыя). Сёння ўжо няма сумненняў, што з часам, карыстаючыся мясцовымі вуснымі паданнямі, сказамі, помнікамі старажытнага пісьменства, у наш час яшчэ малавядомымі, даследчыкі знойдуць дастатковую колькасць звестак для складання паэтычнай і бытавой характарыстыкі старабеларускай жанчыны. Думаецца, што ў гэтым могуць садзейнічаць і мемуары. Як прыклад, возьмем “Успаміны” Фёдара Еўлашоўскага, напісаныя на пачатку XVII ст. на старабеларускай мове з уплывам польскай, і некалькі твораў польскамоўных, як то “Мемуары” гусарскага палкоўніка Самуіла Маскевіча, “Запіскі і дыярыш” Яна Уладзіслава Пачобута-Адлянціцкага і “Дыярыш” Піліпа Казіміра Абуховіча. Хаця несумненным і выключным па моцы выяўлення жаночай натуры і жаночага характару з’яўляюцца ў нашым выпадку “Авантуры майго жыцця” Саламеі Пільштыновай-Русецкай (XVIII ст.).

Матэрыял і метады. У даследаванні выкарыстаны прыёмы канкрэтна-гістарычнага і апісальнага метадаў.

Вынікі і іх абмеркаванне. Ф. Еўлашоўскі ў сваіх “Успамінах” не назваў імёнаў ні братоў, ні сясцёр. Затое поруч з сабою ўзвысіў сваю жонку – Ганну Болатаўну – рэальнага чалавека, аднак рэальнасць у яго спалучана з ідэалізацыяй. Не з жыццёвым усхваленнем Еўфрасінні Полацкай, не з пазіцыяй святой Вольгі ці Ігаравай Яраслаўны, душы якіх у паэтычнасці язычніцкіх бостваў, не з летапіснай гераізацыяй Анастасіі Слуцкай, а з павясцінай спакойнай нарацыяй у Еўлашоўскага.

“Тихое и веселое помешкане” з Ганнаю Болатаўнаю часта азмрочвалі людзі, што “в зайзрость впадаючи, мовами своими фалшивыми нас щипали, и разными способы иными, а наконец и чарами прешкодить то усиливали” [1, 42], пісаў Ф. Еўлашоўскі. Звычайная дамашняя доля шляхецкай жанчыны абярнулася ва “Успамінах” яе ідэалізацыяй. Жонка мемуарыста – асоба, характар, гераіня, на якой трымаўся дамашні ўклад, і ўсё, што з яго вынікала: нараджэнне і выхаванне дзяцей, мараль і вера, дабрыва і спагада, цяжкасць і спадзяванне на лепшае. “Пыха и зле мысли, – канстатуе мемуарыст, – снать, онэй никгды до сэрца не наступовали. Ку убогим, хорым и засмучоным людям упреймого милосердя (была), же и в ночи, спать не могучи, о таковых рятунку мыслила и старане чинила. А хоть у вере русской трвала, але так бачне и не упорне, же то наимнейшей незгоды не указовало” [1, 42]. Міласэрнасць, пабожнасць, пакорлівасць, цнатлівасць – вызначальныя рысы Ганны Болатаўны і большасці паіменаваных Ф. Еўлашоўскім жанчын, але ні адной, нават жонцы, не даў ён выказацца, праявіць сваё ўнутранае “Я”. Ён проста рэпрэзентаваў іх як адзін з момантаў інфармацыйна-падзейнага фону мемуараў, уключыў у рээстр як сваёй, уласнай, так і грамадскай гісторыі. У гэтым заслуга мемуарыста перад усімі жанчынамі, якіх ён успомніў, хаця мог, несумненна, даць іх слоўныя партрэты, апісаць строі і распарадак дня. Толькі такую задачу Ф. Еўлашоўскі перад сабою не ставіў, таму Ганна Болатаўна сёння візуальна як бы сыходзіць з карцін італьянскіх і польскіх мастакоў, якія малявалі знакамітых шляхцянак XVII стагоддзя.

Самуіл Маскевіч, увогуле можа падацца нам як бы жанчынаненавіснікам, бо ўспомніў толькі пра свае амуры з княжною Вішнявецкаю ў 1605 г. у Брагіне і адзначыў, што “тут мне было так хороша, што хіба толькі ў раі будзе лепей”.

Малады, ахвочы да прыгод самага рознага кшталту, злавіў Маскевіч у Брагіне “райскую птушачку”, і не ад чаго іншага, а ад амурных справаў з ёй звездаў райскага жыцця на гэтай, кажучы словамі калегі па службе і пяру Я.У. Пачобута-Адлянцкага, “нікчэмнай зямной юдолі”. І болей пра сувязі з жанчынамі, пра жонку і пра дамашнюю жаночую палавіну С. Маскевіч не абмовіўся і словам. Пасмяяўся толькі з полек, над якімі пагарэзіліся ў Маскве маскоўскія жаўнеры, але пра тое падрабязна пісаць не стаў, бо “стала б сорамна іх маці”, – зазначыў гусар.

Іншы Ян Уладзіслаў Пачобут-Адлянцкі. Закладзеная ў ім прыродай фізічная сіла, схільнасць да прыгод і авантур як бы вызначылі і яго моцнае пачуццё да жонкі, Рахелі Юдыты Гадэбскай. Менавіта з яе вобразам звязваем мы паняцце лірызму ў мемуарах Пачобута, якое вельмі рэдкае для тагачасных твораў падобнага жанру. Забіяка і авантурыст стаў добрым мужам і сем’янінам. Дзе б ні знаходзіўся: на трыбуналах, на заробках у Жмудзі, на павятовых і грамічных сейміках, ён заўсёды памятаў пра “ўкаханую Рахель” і заўсёды “recta via” (лац. прамой дарогаю) спяшаўся да яе. Аднак жыццё мемуарыста з Рахеліяй Юдытай цягнулася нядоўга: яна памерла 22 кастрычніка 1682 года, на чатырнаццатым годзе сумеснага жыцця з ім. Перад гэтым няшчасцем Я.У. Пачобут-Адлянцкі неаднойчы змяшчаў на старонках сваіх “Запісак...” знакаванні, якія Гасподзь Бог ніспасылаў яму, быццам папярэджаючы аб смерці блізкага чалавека: знакаванні першае – злоўлення на куццю сем шчупакоў, адзін з якіх быў чорны. Другое – лебедзі, чарада якіх невядома адкуль праляцела над падвор’ем памарноцкага дома мемуарыста. Пачобут не паверыў у гэтыя знакаванні, але пасля скону яго “наймілейшай Рахелі” аб гэтым шкадаваў і пры кожным зручным выпадку падкрэсліваў правамоцнасць людской веры ў незвычайнасць і нечуванасць прыродных рэчаў.

Размова пра знакі – гэта, здаецца, з псіхалагізму Сярэднявечча, гэта ўсё ж такі паглыбленне ва ўнутраны свет сярэднявечнага чалавека. Цікавасць да ўнутранага свету, яна была на шляху да цікавасці да новай нарацыі, новай нацыянальнай прозы. Тут Я.У. Пачобут сыходзіўся з Ф. Еўлашоўскім і з усімі тымі мемуарыстамі, што засяроджваліся на трансцэндэнтным, на містычным, так уласцівым сярэднявеччу. Мы хочам тут падкрэсліць менавіта ўдзел падобных “відзенняў” (“виденья”) свету, іх трансфармацыю ў псіхалагізм новае прозы – у псіхалагізм і філасафічнасць. Смерць жонкі стала для Пачобута трагічнай, але не фатальнай: другі раз мемуарыст не жаніўся, але і не застаўся па-за публічнымі дзеямі, праўда не агульнадзяржаўнага маштабу, а павятовага. Адсюль лаканічнасць запісаў, канстатацыя фактаў, відавочнае нежаданне пра іх асабліва шырока пісаць.

XVII стагоддзе, якое можна назваць стагоддзем бесперапынных войнаў Рэчы Паспалітай з Масковіяй, акрамя мемуараў паспалітакаў выдала “на гара” і аповесці людзей, якія былі блізкімі да каралеўскага двара, часта іх называюць “каралеўцамі”. Адным з такіх быў і Піліп Казімір Абуховіч (1605–1656 гг.). “Дыярыуш” Абуховіча найперш прысвечаны “*Otia publica*” (грамадскім справам), а справы дамашнія, роўна як і яго асоба, ці жаночкія вобразы, высвечваюцца слаба. Але і ў яго ёсць момант, які знакава ўказвае на лёс жанчыны ў тыя часы, няхай і на прыкладзе жанчыны каралеўскага стану. Маем мы тут на ўвазе запіс, датаваны 1644 годам 24 сакавіка. Піша П.К. Абуховіч, што ў гэты дзень “каралева яе міласць Цэцылія Рэната, жонка караля ягамосці Уладзіслава IV, памерла ў Вільні на Замку, з вялікай для ўсёй Кароны і Вялікага Княства Літоўскага жалобай. Вельмі вялебная пані рэдкай набожнасці і набожных учынкаў, гадоў 33 мела свайго веку, а годная траякіх такіх гадоў, калі б нашым жаданням толькі Неба спрыяла. А прычынаю гэтай смерці, апавядаю, было: у Замку дзікага

мядзвездзя зацкавалі, і ўжо калі здалося, што ляжыць ён мёртвым, нехта ізноў крыкнуў, што мядзвездзь ажыў. Ірванулася неасцярожна каралева да акна і, высунуўшыся залішне, сціснула плод, якім цяжкая была, і адгэтага зараз жа смяротная агонія прыпала. Адны гаварылі, што плод выйшаў жывым і быў ахрышчаны, другія, што мёртвым. А сама, няцэлыя два дні прамучыўшыся пратрывала і ў Дзень Вялікага Чацвярга, паспавяданая і прычашчоная, сканала. Марнасць гэтага жыцця, слізкасць і падманнасць шчасця перад смерцю прыпамінала. Пенкны прыклад высокага стану ...” [2, 538–539]. Падобны лёс мелі многія жанчыны таго часу, і не толькі высокага стану, як каралева Рэната Цэцьлія. Успомнім хаця б Ф.У. Радзівіл. А колькі белагаловых простага стану паміралі пры першых родах, якія па сённяшнім часе маглі дараваць жыццё не аднаму чалавеку. Ранняя смерць жанчыны XVII стагоддзя заўважаецца ў многіх мемуарных тэкстах, і на тое былі свае прычыны, прычыны часу, у які яны жылі, кахалі, спадзяваліся на шчасце, якое ў выніку ў адно імгненне разбівалася як шкло.

Заклучэнне. У цэлым мемуарыстыка даследуемага часу і на старабеларускай, і на старапольскай мовах ужо ўключыла ў сферу свайго аповеду жанчыну; яна яе не толькі згадвае, яна характарызуе, падае ўчынкi, украпляе ў сябе жаночую тэму, і менавіта з гэтых украпленняў сёння мы можам скласці партрэт, вызначыць унутранае святло жанчыны канца XVI – XVII ст.

Спіс літаратуры

1. Еўлашоўскі, Ф. Успаміны. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст. / уклад., уступ. арт. і камент. А.Ф. Коршунава Ф. Еўлашоўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983.
2. Абуховіч, П.К. Дыярыуш / пер. В.У. Таранеўскага // Старажытная беларуская літаратура (XII–XVII стст.) / уклад., прадм., камент. І. Саверчанкі. – Мінск, 2007. – С. 531–560.

ТОПОНИМ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ОБРАЗА ГЕРОЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

*Т.Е. Троцинская-Степушина
Витебск, УО «ВГУ им. П.М. Машерова»*

Изучение географического имени в литературных произведениях – сравнительно новое направление в литературной ономастике. Однако стилистические функции топонимов представляет несомненный интерес для исследователя, поскольку функционирование топонимов является одним из средств создания образа героя художественного произведения.

Исследованию литературных ономастиконов, осуществляемому на широком материале как в синхронии, так и в диахронии, посвящено значительное число работ. Между тем, ономастическое творчество целого ряда современных белорусских писателей остается до сих пор неисследованным. Целью данной статьи является определение роли топонима в создании образа героя.

Материал и методы. Материалом для исследования послужила проза современных белорусских писателей, пишущих на русском языке, – Е. Поповой, Э. Скобелева, В. Казакевича, общим объемом 950 страниц.

При проведении исследования были использованы основные общенаучные методы наблюдения, описания, анализа и интерпретации, а также – элементы компонентного, сопоставительного и статистического анализов.